

1. Imię i Nazwisko: Inga Berenika Głuszek
2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/ artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.

Nazwa ukończonej uczelni: Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

- 2003, tytuł magistra, Instytut Archeologii, Wydział Nauk Historycznych, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, promotor: prof. dr hab. Mariusz Mielczarek; temat pracy magisterskiej: *Kraterzy z wyobrażeniem Dionizosa odkryte w Nikonion. Studium z dziejów greckiego malarstwa wazowego, ikonografii i religii.*

- 2003-2008, studia doktoranckie Instytut Archeologii, Wydział Nauk Historycznych, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

- 2008, stopień doktora, Instytut Archeologii, Wydział Nauk Historycznych, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, promotor: prof. dr hab. Mariusz Mielczarek; temat pracy doktorskiej: *Kontakty handlowe miast greckich północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego (Histria, Tyras, Olbia, Nikonion)*

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/ artystycznych.

- 2008 – obecnie, adiunkt w Zakładzie Archeologii Antycznej, Instytut Archeologii UMK, Toruń; zakres obowiązków: praca naukowo-badawcza i dydaktyczna

- 2012 – obecnie, kurator Galerii Sztuki Starożytnej Muzeum Narodowego w Poznaniu; zakres obowiązków: nadzór merytoryczny nad zabytkami znajdującymi się w kolekcji, opracowanie naukowe zbiorów

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2016 r. poz. 882 ze zm. w Dz. U. z 2016 r. poz. 1311.)

a) tytuł osiągnięcia naukowego/artystycznego

Dystrybucja importowanych naczyń stołowych w ośrodkach greckich północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego

b) (autor/autorzy, tytuł/tytuły publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa, recenzenci wydawniczy)

1. Głuszek I. 2018. *Studia nad ceramiką czarnopokostowaną z wykopalisk w Nikonion. Dystrybucja naczyń czarnopokostowanych w ośrodkach greckich północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 308 s.

2. Głuszek I. 2017. *The Athenian red-figure pottery found in Nikonian during excavations of 2007-2012*. *Studies in Ancient Art and Civilization*, z. 21, s. 89-117.

3. Głuszek I. 2015. *The commercial networks in the Black Sea region and trade with Athens in the classical period*. *Tibiscum. Serie nouă*, vol. 5, s. 165-176.

4. Głuszek I. 2015. *Černolakovaâ keramika iz raskopok Nikoniâ 2008-2011 gg*. *Materialy po arheologii Severnogo Pričernomor'â*. vyp. 13, s. 223-228.

5. Głuszek I. 2014. *Black-figured pottery from Tyritake*. [w:] V. N. Zin'ko (red.), pri uchastii: A. V. Bujskih, I. Głuszek, A.K. Kasparov, M.A. Kotina, A.C. Rusjaeva, T.N. Schevchenko, Tiritaka, raskop XXVI. T. 2. *Arheologičeskie kompleksy VI-V vv. do n.è. Simferopol', Bosporskie Issledovaniâ. Supplementum, Kerč': BF "Demetra"*, s. 446-474.

6. Głuszek I. 2014. *The collection of Black-figured pottery from Tyritake*. [w:] Twardecki A. (ed.), *Tyritake: antique site at Cimmerian Bosphorus*. Warszawa: Muzeum Narodowe w Warszawie, s. 157-178.

7. Głuszek I. 2013. *Ceramika importowana z Aten znaleziona w Eltigen Zapadnoe na Krymie*. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Archeologia*, z. 33, s. 69-90.

c) omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania

Zagadnienia dotyczące obecności Greków na północnych wybrzeżach Morza Czarnego są przedmiotem wieloaspektowych badań. Główne problemy toczącej się dyskusji dotyczą przyczyn kolonizacji, rozwoju osadnictwa oraz charakteru kontaktów miast nadczarnomorskich

z ośrodkami śródziemnomorskimi. Poleis znajdujące się nad Morzem Czarnym z jednej strony stanowią integralną część świata greckiego z drugiej, ze względu na uwarunkowania geograficzne i kulturowe, są postrzegane jako odrębny obszar. Specyfika opisywanego regionu wpływa na proces badawczy oraz interpretację otrzymywanych wyników badań.

Jako ważny czynnik wpływający na rozwój kolonii podnoszone są aspekty dotyczące potencjału gospodarczego miast pontyjskich. Zgodnie z narracją historyczną terytoria nadczarnomorskie zapewniły miastom znad Morza Śródziemnego nowe źródło pozyskiwania metali szlachetnych, drewna, ryb, a przede wszystkim zboża oraz niewolników (Strabon, XI.2.3). Potencjał gospodarczy miast nadczarnomorskich, a zwłaszcza oferowane przez nie zboże miało być powodem zawiązania ścisłych kontaktów ekonomicznych z Atenami zwieńczonych włączeniem grupy miast pontyjskich do Związku Morskiego. **Zagadnienia związane z rozwojem handlu i charakterem kontaktów miast z północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego z Atenami stanowią istotną część mojej działalności naukowo-badawczej.**

Wyróżniające się w świecie greckim zasoby gospodarcze miast nadczarnomorskich były czynnikami stymulującymi rozwój wymiany handlowej z ośrodkami położonymi poza basenem Morza Czarnego. Zainicjowane wraz z kolonizacją tego obszaru kontakty ekonomiczne doprowadziły do powstania trwałego systemu, w którym miasta pontyjskie były z jednej strony oferentem dóbr gospodarczych z drugiej stanowiły chłonny rynek zbytu dla produktów wyspecjalizowanych warsztatów, w tym wyrobów garncarskich.

W swoich badaniach jako główną dziedzinę określam studia nad importami ceramiki z terenu świata śródziemnomorskiego, przede wszystkim greckich naczyń zdobionych, które zostały pozyskane w trakcie badań archeologicznych na stanowiskach północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego. Przedmiotem moich szczegółowych badań są znaleziska naczyń attyckich zdobionych w technice czarno- i czerwonofigurowej oraz ceramika czarnopokostowana. Pytania jakie stawiam w trakcie swoich badań dotyczą produkcji, dystrybucji i konsumpcji – rozumianej jako sposób wykorzystania i użytkowania naczyń greckich. Dane uzyskane podczas przeprowadzanych pod tym kątem analiz posłużyły mi do lepszego zrozumienia mechanizmów łączących ośrodki śródziemnomorskie i północnopontyjskie. Stały się pomocne nie tylko w ogólnej interpretacji prawidłowości obserwowanych w danym okresie ale przede wszystkim pozwoliły określić czynniki pozwalające na zrozumienie procesów ekonomicznych w skali mikroregionu północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego.

Jak już wspomniałam, w literaturze przedmiotu w kontekście nadczarnomorskiego handlu dalekosiężnego, podnoszone są przede wszystkim zasoby gospodarcze regionu dostarczającego wyroby związane z rolnictwem i hodowlą. Natomiast takie produkty jak oliwa i wino są wskazywane jako towary oferowane przez inne ośrodki greckie handlujące z mieszkańcami poleis znad Morza Czarnego. Natomiast naczynia gliniane spychane są do roli towarów „wypełniających przestrzeń ładowni”, które nie przynosiły znaczącego zysku kupcom morskim. Jednak jak zaobserwowałam w trakcie swoich studiów i wykazałam poprzez analizę źródeł ceramika stołowa, zwłaszcza naczynia attyckie zdobione dekoracją figurową oraz naczynia czarnopokostowane to główne kategorie wyrobów rzemieślniczych nieprzerwanie importowane do miast greckich północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego. Wskazuje to, iż był to produkt nieustannie znajdujący wielu odbiorców wśród mieszkańców miast północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego.

Pomimo nagromadzenia źródeł z wielu stanowisk archeologicznych jest to zagadnienie słabo rozpoznane w przypadku miast nadczarnomorskich, zwłaszcza porównując stan wiedzy w tym zakresie z obszarami basenu Morza Śródziemnego.

W ramach moich zainteresowań badawczych pozostają zagadnienia związane z dystrybucją naczyń pochodzących z warsztatów attyckich do miast północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego od okresu archaicznego po hellenistyczny. Ceramika ta stanowi przykład naczyń stołowych wykonanych w technice czarno- i czerwonofigurowej. Są to naczynia użytkowe jednak często o specjalnym przeznaczeniu, wykorzystywane podczas sympozjónów. Przedmiotem moich badań jest także ceramika czarnopokostowana, która stanowi przykład naczyń dekorowanych codziennego użytku powszechnie wykorzystywanych przez mieszkańców miast greckich.

Odrębną dziedzinę moich zainteresowań stanowią studia nad ceramiką czarnopokostowaną z poleis północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego, która pochodzi z innych warsztatów produkcyjnych niż Ateny. Zasadniczo badania te odnoszą się do znalezisk datowanych na okres hellenistyczny, jednak jak wykazałam w trakcie swoich studiów zagadnienie to można rozszerzyć także na okres późnoklasyczny.

Zaprezentowane zagadnienia: dystrybucja naczyń stołowych w miastach sąsiadujących ze sobą, pozyskujących ceramikę stołową z odległych ośrodków produkcyjnych, stanowi dla mnie zarówno przedmiot badań szczegółowych polegających, na opracowaniu wybranej grupy znalezisk, jak i syntetycznych odnoszących się do całego obszaru północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego.

Moim osiągnięciem badawczym w zarysowanej powyżej problematyce są efekty studiów, przedstawione w formie monografii (poz.1) dotyczącej dystrybucji importów ceramiki czarnopokostowanej na stanowiskach greckich usytuowanych na północno-zachodnim wybrzeżu Morza Czarnego. Realizując to zagadnienie badawcze dokonałam analizy całego zespołu naczyń czarnopokostowanych pochodzących z badań archeologicznych prowadzonych w mieście Nikonion znajdującym się nad dolnym Dniestrem. Stanowisko to do niedawna było słabo znane, a zostało znacznie lepiej rozpoznane dzięki badaniom wykopaliskowym polskich archeologów, w których uczestniczyłam w latach 2000-2012.

Zjawisko rozpowszechnienia ceramiki czarnopokostowanej mogłam również zaobserwować prowadząc lub uczestnicząc w badaniach na takich stanowiskach nadczarnomorskich jak Nikonion, Olbia, Histria i Tyritake, miałam również możliwość studiowania zabytków z greckiego miasta Kallatis¹.

Dogłębne studia poprzedziły prace cząstkowe, które pozwoliły mi zaznajomić się z problematyką (poz. 2, 4). Swoje badania w tym zakresie rozszerzyłam także na źródła pochodzące ze stanowisk greckich na Krymie, dokonując opracowania ceramiki stołowej czarno- i czerwonofigurowej z badań prowadzonych na stanowisku Tyritake oraz grupy zabytków ceramiki stołowej pochodzących z badań chory Nimfajonu (poz. 5, 6, 7). Dokonałam również opracowań zabytków ceramiki stołowej z każdego sezonu badań ekspedycji polskiej prowadzącej wykopaliska na stanowisku Tyritake, które były udostępniane w formie internetowej bazy danych związanej z projektem oraz w formie publikacji dotyczących znalezisk z polskich i ukraińskich badań (poz. 5, 6). Planowałam kontynuację badań w zakresie dystrybucji ceramiki czarnopokostowanej na stanowiskach z obszarów Krymu. Niestety ze względu na wydarzenia polityczne badania te nie mogły być kontynuowane i rozwijane.

W odniesieniu do opisywanego zagadnienia, chcąc przedstawić problematykę dystrybucji naczyń czarnopokostowanych opisałam kontekst archeologiczny i kulturowy obszaru, którego dotyczą badania. Wskazałam zależności i powiązania pomiędzy miastami greckimi regionu co stanowiło podstawę dalszych badań porównawczych materiałów źródłowych (poz.1, rozdz. I, IV).

W celu przedstawienia zagadnienia dokonałam również analizy rozpowszechnienia naczyń omawianej kategorii w innych regionach powiązanych pod względem ekonomiczno-społecznym z obszarami północnego-zachodniego wybrzeża Pontu (poz. 1 rozdz. II. 2).

¹ Florina Bîrzescu, Valeriu Sîrbu, Inga Głuszek, Catalogue of Greek Terracottas and Pottery in the Carol I Museum of Brăila, Muzeul Brailei "Carol I", Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României ISBN 978-606-654-224-1; w druku.

Przedstawiony przeze mnie stan wiedzy na temat znalezisk z terenów wysp egejskich, Macedonii oraz Azji Mniejszej jest nie tylko głosem w dyskusji dotyczącej dystrybucji i wymiany handlowej ceramiki stołowej powszechnego użytku ale sięga szerszego zagadnienia związków ekonomicznych budowanych przez miasta nadczarnomorskie od późnego okresu archaicznego po hellenistyczny (poz. 1, rozdz. II. 1). Stąd też szczegółowej analizie poddałam źródła z ośrodków greckich, z którymi związki ekonomiczne poleis północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego już zostały wykazane jak Chios, Tazos, Samos i inne ośrodki egejskie. Wnioskowaniu poddałam także obszary, z którymi kontakty ekonomiczne nie stanowiły jak dotąd przedmiotu szczegółowych badań. Jednak ze względu na bliskie położenie geograficzne, potwierdzone szlaki komunikacyjne oraz późniejsze związki polityczno-ekonomiczne z północnym Pontem zdecydowałam o włączeniu całego obszaru wybrzeża Azji Mniejszej w tok prowadzonych badań.

Wykazane przeze mnie rozpowszechnienie znalezisk ceramiki czarnopokostowanej pochodzącej z Aten w ośrodkach małoazjatyckich nie tylko potwierdza jej rozwiniętą dystrybucję i użytkowanie ale również uprawdopodobnia pośredniczenie mieszkańców wskazanych terenów w wymianie handlowej z terenami nadczarnomorskimi. Aspekt bliskich kontaktów ekonomiczno-społecznych pomiędzy obszarami północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego a ośrodkami wysp egejskich i wybrzeży Azji Mniejszej podkreślam również w swoich badaniach dotyczących sfery ekonomicznej interesującego mnie regionu (poz. 3; pkt. 5.1 autoreferatu).

Moim osiągnięciem jest wskazanie wśród znalezisk z Nikonion szerokiego spektrum naczyń związanych z warsztatami attyckimi w ujęciu typologicznym i chronologicznym co daje obraz zapotrzebowania i zmian tych potrzeb w odniesieniu do importowanych naczyń stołowych codziennego użytku przez mieszkańców miasta na przestrzeni od VI do II w. p.n.e. (poz. 1, rozdz. III, IV).

Podjęty przeze mnie świadomy szczegółowy opis źródeł archeologicznych (poz. 1 rozdz. III, IV) wynikał z konieczności przedstawienia charakterystyki i związanej z nią chronologii źródeł opracowanej dla znalezisk z Aten - przypisanego im ośrodka produkcyjnego. Był to istotny aspekt moich badań gdyż pozwolił na studia dotyczące dystrybucji naczyń uwzględniający dystans pomiędzy Atenami a odległymi ośrodkami nadczarnomorskimi i wynikające z tego konsekwencje interpretacji danych chronologicznych (poz. 1, rozdz. III. 1.6.2.1.).

W przypadku znalezisk ceramiki ateńskiej wskazałam najbardziej popularne w ujęciu ilościowym grupy naczyń o sprecyzowanej chronologii określając drugą połowę V w. p.n.e.,

jako okres najbardziej intensywnego importu naczyń czarnopokostowanych na stanowiska północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego. Na uwagę zasługuje fakt, że pomiędzy przykładami form, których produkcja była szeroko rozpowszechniona znalazły się także przykłady naczyń o kształtach rzadziej reprezentowanych wśród attyckich naczyń czarnopokostowanych, których produkcja była krótkotrwała. Wniosek ten potwierdza stabilną i długoterminową dystrybucję (handel) ceramiki czarnopokostowanej produkowanej w Atenach w miastach północnopontyjskich w okresie klasycznym.

Zagadnienia występowania naczyń czarnopokostowanych na stanowiskach nadczarnomorskich dotyczą także okresu hellenistycznego. Studia nad ceramiką hellenistyczną, w tym naczyniami czarnopokostowanymi, to dziedzina dynamicznie rozwijająca się w ostatnich dziesięcioleciach. Szczegółowe analizy znalezisk pozwoliły określić cechy charakterystyczne dla naczyń pochodzących z różnych miast greckich lokowanych w Azji Mniejszej (Knidos, Efez), na obszarze Morza Śródziemnego i Egejskiego (Tazos, Rodos). Jednak jest to dziedzina i okres w dziejach greckiego garncarstwa, który wymaga dalszych badań stąd też w wielu przypadkach ośrodki produkcyjne nadal nie są jasno sprecyzowane (np. warsztat macedoński, małoazjatycki) lub wstępne założenia pozwalają jedynie na rozpoznanie danej grupy naczyń jako przykładu niezidentyfikowanego warsztatu lokalnego o zasięgu regionalnym.

W świetle dostępnej wiedzy dotyczącej naczyń czarnopokostowanych z okresu klasycznego i hellenistycznego zabytki zostały również zidentyfikowane i przyporządkowane odpowiedniej grupie technologicznej rozumianej jako zespół o tożsamych cechach gliny i pokostu. W przypadku znalezisk z Nikonion wyodrębniłam 11 takich grup przy czym grupa 1 to najbardziej liczny zbiór ceramiki pochodzącej z Aten. Kolejne grupy zostały rozpoznane jako przykłady innych warsztatów produkcyjnych: ceramika kampańska A, prawdopodobne przykłady naczyń z Rodos, pozostałe grupy to ceramika z warsztatów małoazjatyckich oraz regionalnych. Na tym etapie badań przyjął, iż grupy regionalne mogą reprezentować także wyroby z bliżej nieokreślonych warsztatów nadczarnomorskich. Ich identyfikacja wymaga dalszych badań.

W odniesieniu do zabytków pochodzących z warsztatów produkcyjnych położonych poza Atenami porównałam wyodrębnione grupy technologiczne z opracowanym w podobny sposób zespołem ceramiki z Olbii. Należy podkreślić, iż na obecnym etapie badań poza sąsiednią Olbią, Apollonią Pontyjską oraz stanowiskiem Panskoye takie badania nie były przeprowadzone dla żadnego stanowiska w regionie. Jednak w przypadku Olbii analizy dotyczą tylko grupy zabytków z badań wykopaliskowych tzw. dolnego miasta (sektor NGS)

przeprowadzonych przez grupę specjalistów z Danii i Ukrainy (S. Handberg, J. H. Petersen, P. G. Bilde, L. M. Højberg Bjerg, T. L. Samojlova). Natomiast opracowanie znalezisk z Apolonii Pontyjskiej pozbawione jest tak pełnej analizy, podobnie znaleziska z Panskoye zostały opracowane pod względem form i chronologii a nie-attyckie pochodzenie zabytków zostało jedynie zasygnalizowane.

Przeprowadzone prze mnie badania źródeł archeologicznych z jednego stanowiska i otrzymane rezultaty pozwoliły na porównania znalezisk z zespołami z innych miast regionu. Wskazanie tożsamyh grup ceramiki czarnopokostowanej zidentyfikowanej pod względem miejsca produkcji, bądź określonej jako produkt regionalny lub lokalny dało podstawy do dalszej charakterystyki dystrybucji naczyń w ujęciu północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego.

Zgromadzone wyniki stanowią także w moich badaniach przyczynek do dalszych interpretacji na temat dystrybucji naczyń czarnopokostowanych na całym obszarze północnego wybrzeża Pontu Euksyńskiego (poz. 1, rozdz. II. 3, 4; rozdz. IV).

Istotnym osiągnięciem naukowym stało się zidentyfikowanie w opracowanym przeze mnie zespole przykładów czarnopokostowanych głębokich naczyń do picia o charakterystycznej stożkowej formie, z dwoma pionowymi imadłami, nie znajdujących pod względem formy i cech technologicznych analogii wśród naczyń attyckich. Badania porównawcze z zabytkami z Olbii pozwoliły datować znaleziska na drugą połowę V w. p.n.e. Ceramika ta ze względu na kształt naczyń powiązana jest z warsztatami egejskimi. Dzięki szczegółowym studiom naczyń z Nikonion zwróciłam uwagę na fakt, iż pomimo podobnego kształtu należą one do różnych warsztatów produkcyjnych. W tym miejscu podnoszę także postulat konieczności przebadania pod tym względem podobnych zabytków z Olbii (poz. 1 rozdz. II. 4; rozdz. IV. 3).

Wyszczególnienie przez mnie importowanej ceramiki czarnopokostowanej, wyprodukowanej poza Atenami, datowanej na okres klasyczny przełamuje powszechny osąd o monopolizacji rynków nadczarnomorskich przez produkty attyckie w tym okresie. Ponadto stanowi głos w dyskusji dotyczącej systemu związków handlowych łączących miasta nadczarnomorskie z ośrodkami greckimi z wysp egejskich i Azji Mniejszej.

W konsekwencji dalszych badań porównawczych, które objęły cały obszar północnego wybrzeża Morza Czarnego, wykazałam rozpowszechnienie opisanych wyżej kubków wywodzących się pod względem kształtu z egzemplarzy znanych ze stanowisk północno-zachodniego Pontu. W tym przypadku charakterystyczny kształt i ograniczony zasięg występowania, w mojej opinii, wskazują na ich lokalną produkcję. W swoim opracowaniu

podkreślam, że opisywane naczynia to kategoria ceramiki czarnopokostowanej, w przypadku której po raz pierwszy można jednoznacznie wskazać lokalną (północnopontyjską) produkcję. Znaleźiska te pochodzące ze stanowisk położonych na zachodnim i wschodnim odcinku północnego Pontu, nie rozpoznane wśród naczyń z Nikonion, datowane są na IV w. p.n.e. Biorąc pod uwagę, że jak dotąd ceramika czarnopokostowana z różnych warsztatów produkcyjnych była wskazywana w materiałach północnopontyjskich dopiero w okresie hellenistycznym a forma naczyń nie wpisuje się w schemat tzw. ceramiki attycyzującej² znanej ze stanowisk małoazjatyckich, datowanej na okres późnoklasycy, znaleźiska te wyznaczają nowy nurt badań w odniesieniu do produkcji i dystrybucji naczyń czarnopokostowanych w ośrodkach północnopontyjskich.

W przypadku naczyń z Nikonion i szerzej w odniesieniu do północno-zachodniego regionu Pontu dla znaleźisk z okresu hellenistycznego potwierdziłam regres ilościowy attyckiej ceramiki czarnopokostowanej i jednoczesne pojawienie się naczyń pochodzących z wielu innych warsztatów produkcyjnych. Kolejna zmiana zaobserwowana wśród zabytków z Nikonion ale wskazana również w materiałach z innych stanowisk, dotyczy rozpowszechnienia naczyń ze względu ich formę i centrum produkcji. W przypadku ceramiki attyckiej dobrze reprezentowane są naczynia do picia – głównie czart bez nóżki – oraz inne użytkowe jak misy i talerze. W odniesieniu do ceramiki z innych ośrodków produkcyjnych najliczniej reprezentowane są przykłady naczyń do picia, głównie kantarosy przybierające kształty znane z warsztatów attyckich oraz przybierające formy charakterystyczne dla danego warsztatu lub regionu produkcyjnego.

Wskazana przeze mnie różnorodność ceramiki czarnopokostowanej ze względu na jej centrum produkcji charakterystyczna dla okresu hellenistycznego pokazuje również złożoność systemu dystrybucji naczyń czarnopokostowanych w regionie w okresie hellenistycznym (poz. 1, rozdz. II. 4; rozdz. III. 2; rozdz. IV. 3).

Wnioski wypływające z przeanalizowanych przeze mnie znaleźisk ceramiki czarnopokostowanej potwierdzają zmianę w systemie ekonomicznym miast na północno-zachodnim wybrzeżu Morza Czarnego, zarysowaną w literaturze przedmiotu, a wyraźnie udowodnioną poprzez opracowany przeze mnie materiał źródłowy.

² Naśladownictwa naczyń attyckich przez lokalne warsztaty garncarskie produkujące ceramikę czarnopokostowaną, polegające na odwzorowywaniu kształtów naczyń attyckich i podobnym zdobieniu naczyń (por. A.M. Berlin, K. Lynch. 2002. *Going Greek: Atticizing Pottery in the Achaemenid World*, *Studia Troica* 12, s. 167–78).

W skutek studiów nad ceramiką czarnopokostowaną z Nikonion, jednego z mniejszych ośrodków miejskich na obszarze północnego wybrzeża Morza Czarnego, zwróciłam uwagę na brak i palącą potrzebę badań hellenistycznej ceramiki czarnopokostowanej ze stanowisk nadczarnomorskich. Wskazałam również, iż dogłębne analizy są również konieczne w odniesieniu do znalezisk z okresu klasycznego.

Prowadzone przeze mnie badania, których punktem wyjścia był zbiór naczyń o określonym kontekście archeologicznym i chronologicznym, miały charakter kompleksowy. Rezultaty przeprowadzonych studiów uzupełniłam o dostępną wiedzę pochodzącą z badań własnych, a także z publikacji na temat znalezisk z innych stanowisk regionu północno-zachodniego wybrzeża Pontu oraz w szerszym ujęciu całego północnego wybrzeża Morza Czarnego. Dało to mi możliwość oceny znaczenia źródeł i ich dystrybucji w ośrodkach północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego. Przeprowadzając badania porównawcze, w ramach dostępnej bazy źródłowej wskazałam analogie ukazując prawidłowości składające się na system dystrybucji naczyń stołowych w miastach opisywanego regionu; dokonałam również nowych identyfikacji dla już opublikowanych zabytków z innych stanowisk, których określenia typologiczne i chronologiczne nie były precyzyjne (poz. 1 rozdz. II. 1, 2).

W rezultacie przeprowadzonych przeze mnie studiów naczyń pochodzących ze stanowisk wchodzących w skład strefy północno-zachodniej oraz miast greckich położonych na innych odcinkach północnego wybrzeża Morza Czarnego udowodniłam, że ceramika ta była istotnym przedmiotem handlu morskiego. W trakcie swoich badań podkreśliłam jak duże znaczenie ma fakt, iż zdobiona ceramika stołowa stanowi przykład pierwszych przedmiotów importowanych z ośrodków greckich spoza Morza Czarnego do miast północnego Pontu. Wykazałam, że nieprzerwana dystrybucja ceramiki attyckiej oraz intensywny import naczyń czarnopokostowanych świadczą, iż był to stały element handlu morskiego. Podkreśliłam, wnioskując na podstawie obecnego stanu badań, że brak na stanowiskach nadczarnomorskich w okresie klasycznym dowodów na wykształcenie się lokalnych warsztatów garncarskich produkujących naczynia zdobione, dowodzi iż były to przedmioty wyjątkowe dla Greków pontyjskich, bo niedostępne w lokalnych warsztatach rzemieślniczych. Jednak wykazałam, że produkcja naczyń czarnopokostowanych nie była zupełnie obca rzemieślnikom nadczarnomorskich a naczynia te mogły być wytwarzane w warsztatach nadczarnomorskich już we wczesnym okresie hellenistycznym. Dowodzi to, że ceramika stołowa nie tylko naczynia czarno- lub czerwonofigurowe ale także czarnopokostowane stanowiły istotny przedmiot handlu morskiego, angażującego miasta północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego oraz

ośrodki śródziemnomorskie. Stanowiły również przedmiot wymiany regionalnej w okresie hellenistycznym.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo - badawczych (artystycznych).

1. Rozwój kontaktów handlowych miast greckich północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego.

Istotna część moich zainteresowań badawczych dotyczy handlu i dystrybucji dóbr w miastach północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego. Zagadnienie to stanowiło przedmiot moich studiów ze względu na problematykę związaną bezpośrednio z handlem i systemem powiązań ekonomicznych, które rozpatruje w kontekście sytuacji społecznej i politycznej mieszkańców miast greckich północno-zachodniej strefy Morza Czarnego. Związki ekonomiczne i społeczne poleis północnopontyjskich to niezwykle ważne zagadnienie (o czym świadczy bogata literatura, którą uzupełniły moje studia), gdzie walory gospodarcze regionu podnoszone są jako czynnik kształtujący rozwój miast greckich nad Morzem Czarnym.

Jak to już zaznaczyłam w pierwszym punkcie autoreferatu miasta północnego wybrzeża Morza Czarnego oceniane są głównie pod kątem ich możliwości dostarczania Grekom z miast śródziemnomorskich niezbędnych surowców naturalnych, produktów gospodarczych oraz niewolników. Wymienione dobra miały być powodem rozwoju handlu, w którym Grecy znad Morza Czarnego otrzymywali w zamian oliwę i wino. Dokonana przez badaczy wysoka oceniona potencjału rolniczego, zwłaszcza uprawy zboża, poparta informacjami ze źródeł historycznych wskazała miasta nadczarnomorskie jako teren atrakcyjny dla Greków z miast śródziemnomorskich. Tereny nad Morzem Czarnym miały przede wszystkim przyciągnąć uwagę Aten, których ograniczony potencjał rolniczy, skłaniał do zabezpieczenia dostaw zboża z obszarów zewnętrznych. W tym ujęciu zainteresowanie Aten skutkowało zawiązaniem ścisłych kontaktów z miastami północnego wybrzeża Morza Czarnego oraz daleko idącą ingerencją polis ateńskiej w sprawy polityczne miast południowego i północnego Pontu. Jednoznacznym wyrazem znaczenia terenów nadczarnomorskich miało być włączenie wybranych poleis znad Morza Czarnego do Związku Morskiego.

Studia, które rozwinęłam nad zagadnieniami związków ośrodków greckich z północnych wybrzeży Morza Czarnego z Atenami były konsekwencją szerszego problemu badawczego podjętego przeze mnie w ramach dysertacji dotyczącej handlu miast

północnopontyjskich poczynając od czasu założenia kolonii do wczesnego okresu hellenistycznego.

W monografii *Pontus Euxinus i Ateny. Związki społeczno-gospodarcze miast greckich północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego i ich kontakty z Atenami w okresie klasycznym* (poz. II B.1) skoncentrowałam się jedynie na zbadaniu problematyki relacji wybranych miast pontyjskich z Atenami; oceny charakteru tych kontaktów oraz analizie roli jaką dominujący ośrodek polityczny Związku Morskiego mógł odegrać w zakresie zagadnień dotyczących komunikacji, handlu i wymiany ekonomicznej z mieszkańcami miast greckich północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego.

Problem badawczy, który postawiłam w pracy opierał się na wnioskach płynących z moich studiów nad zabytkami z badań archeologicznych stanowisk północno-zachodniego wybrzeża Pontu. **W podjętym przeze mnie zagadnieniu badawczym skonfrontowałam często podkreślane w literaturze przedmiotu kontakty miast nadczarnomorskich z Atenami z przesłankami opartymi na analizie źródeł archeologicznych wskazujących na wyraźne związki miasta z ośrodkami wschodniogreckimi.**

Podjęte zagadnienie było rozpatrywane przeze mnie na kilku płaszczyznach. Szczegółowo przedstawiłam sytuację społeczno-polityczną miast północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego potwierdzając poprzez analizę źródeł archeologicznych, numizmatycznych i epigraficznych istnienie wspólnej strefy ekonomicznej miast greckich (Histria, Tyras, Nikonion, Olbia) tego odcinka Morza Czarnego (poz. II B.1, rozdz. I). Istnienie tej strefy było już podnoszone w literaturze ale opierało się głównie na przesłankach numizmatycznych w odniesieniu do okresu archaicznego. W swoich badaniach wykazałam cechy wspólne i integralność strefy w okresie klasycznym opierając swoje badania na kompleksowej analizie wszystkich dostępnych źródeł.

Ważnym osiągnięciem podjętych przeze mnie studiów stało się skorelowanie procesów ekonomicznych, które można zaobserwować w miastach północno-zachodniej strefy Morza Czarnego i ujęcie ich w szerokim kontekście kontaktów dalekosiężnych, które mają zarówno wymiar ekonomiczny jak i społeczny. Ważkim aspektem moich badań stała się konfrontacja poglądów dotyczących relacji miast z Atenami, często wskazywanych jako ważny partner ekonomiczny i polityczny miast nadczarnomorskich z analizą źródeł archeologicznych, epigraficznych i historycznych. W swoich badaniach wykazałam również jak istotna w podjętej problematyce była ocena możliwości żeglugi, komunikacji i transportu na długich i krótszych dystansach pomiędzy Morzem Śródziemnym a Morzem Czarnym. Nie mniej ważnym osiągnięciem podjętego tematu stało się wskazanie systemu żeglugi i komunikacji wewnątrz

basenu Morza Czarnego. Skorelowanie tej wiedzy ze źródłami archeologicznymi z miast północno-zachodniego wybrzeża Pontu uwypukliło rolę ośrodków z południowego wybrzeża Morza Czarnego w organizacji handlu zarówno w ujęciu regionu pontyjskiego jak i w systemie wymiany dalekosiężnej z ośrodkami śródziemnomorskimi, w tym Atenami.

W trakcie prowadzonych przeze mnie studiów udowodniłam jak istotnym aspektem badań nad zagadnieniami związanymi z handlem i dystrybucją jest analiza warunków komunikacyjnych i umiejętności żeglugowych starożytnych Greków. Problematyka ta rozpatrywana zarówno w kontekście komunikacji na długich dystansach pomiędzy Morzem Śródziemnym a basenem Morza Czarnego, jak i umiejętnościach komunikacji morskiej na wodach wewnętrznych Morza Czarnego stanowi ważny czynnik determinujący możliwości pozyskania i dystrybucji dóbr w miastach nadczarnomorskich (poz. II B.1, rozdz. II). Uzyskane wyniki wykorzystałam do krytycznej oceny możliwości sprawnej komunikacji, a co za tym idzie transportu dóbr, pomiędzy ośrodkami greckimi na obszarze Pontu oraz terenach położonych poza basenem Morza Czarnego. Posłużyły one także do oceny korzyści i potencjału ośrodków zaangażowanych w taką wymianę.

W swoich badaniach poddałam w wątpliwość opłacalność i sens angażowania się kupców rozpoczynających swoją podróż z portu w Pireusie w długą i niebezpieczną podróż morską do miast nadczarnomorskich. Jednocześnie wykazałam zasadność dalszego rozwoju połączeń morskich pomiędzy ośrodkami egejskimi a Morzem Czarnym, sieci komunikacyjnej zapoczątkowanej już w dobie kolonizacji wybrzeży Morza Czarnego. Konfrontując to założenie z wnioskami wynikającymi z analizy zabytków archeologicznych pochodzących z miast północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego, wykazałam zasadność założenia przyjmującego kontynuację eksploatacji tej sieci szlaków morskich także w okresie klasycznym.

W konsekwencji tych badań wskazałam funkcjonowanie rynku pośredniczącego w handlu ponadregionalnym pomiędzy miastami północno-zachodniego Pontu a ośrodkami lokowanymi na Morzu Śródziemnym. Bazując na analizie źródeł archeologicznych z uwzględnieniem danych epigraficznych, wskazałam ośrodki greckie na Tazos, Chios, Samos i Lesbos jako zaangażowane w taką wymianę. Wszystkie wymienione ośrodki egejskie powiązane były ekonomicznie z miastami północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego już w okresie archaicznym. W trakcie swoich badań zwróciłam również uwagę, iż nie mniejszą rolę w tym zakresie odgrywał Milet - miasto, które na podstawie źródeł historycznych wskazywane jest jako główny kolonizator wybrzeży całego basenu Morza Czarnego (Strabon, XIV.1.6). W rysujący się system komunikacyjno-handlowy pomiędzy Morzem Czarnym a

Morzem Egejskim i Śródziemnym włączyłam także ośrodki z wybrzeży Propontydy jak Kizykos i Bizantion. Niezwykle istotne dla badanego zagadnienia stało się określenie systemu związków ekonomicznych pomiędzy miastami rozwijającymi się w samej strefie basenu Morza Czarnego. Prześledziłam zmiany następujące w tym zakresie pomiędzy V a IV w. p.n.e., co pozwoliło mi wyjaśnić zasady dystrybucji i system ekonomiczny w miastach greckich nad Morzem Czarnym. W trakcie swoich badań zaproponowałam również jak mógł rozwijać się taki system wymiany handlowej wewnątrz basenu Morza Czarnego, podkreślając związki pomiędzy północno-zachodnimi miastami z polis położonymi na południowym wybrzeżu Pontu (poz. II B.1, rozdz. II).

Postawienie hipotezy badawczej o kluczowej roli miast egejskich jako pośredników w handlu nadczarnomorskim nie tylko w okresie archaicznym ale także klasycznym pociągnęło za sobą krytyczną ocenę oraz ponowną charakterystykę kontaktów miast północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego z Atenami. W tej części realizowanego zagadnienia badawczego oszacowaniu poddałam potencjał gospodarczy Aten i zaplecza rolniczego miast nadczarnomorskich. Dokonałam syntezy wiedzy na temat zasobów ludnościowych i potencjału produkcyjnego Attyki, czynników warunkujących zapotrzebowanie polis na dostawy żywności z zewnątrz; oceniłam również możliwości miast północno-zachodniego Pontu w zakresie produkcji nadwyżek zboża wykorzystanych w handlu morskim (poz. II B.1, rozdz. II). Na podstawie analizy zgromadzonych danych zarysowałam potrzeby żywnościowe mieszkańców Aten, zwróciłam także uwagę na rolę nastawienia społecznego obywateli polis, manifestowanego poprzez źródła epigraficzne i historyczne, gdzie wyraźnie zaznacza się potrzeba zabezpieczania miasta niezależnymi dostawami żywności spoza Attyki. Był to czynnik niewątpliwie determinujący poczynania polityczne i ekonomiczne lidera Związku Morskiego. Jednak zwróciłam w tym miejscu uwagę, iż należy ten problem rozpatrywać z punktu widzenia inicjatora tych działań czyli Aten jako odbiorcy dóbr gospodarczych znad Morza Czarnego. W tym ujęciu wykazałam, że dla podejmowanych przez Ateńczyków działań najbardziej istotna była opłacalności i skuteczności realizowanego przedsięwzięcia co nie musiało oznaczać kontaktów bezpośrednich z miastami z północno-zachodniego Pontu. Ponadto zwróciłam uwagę, na zgodność sformułowanej hipotezy z argumentacją dotyczącą działań Ateńczyków w basenie Morza Egejskiego koncentrujących swoje działania w tym regionie na zwiększeniu i umocnieniu swoich wpływów politycznych i ekonomicznych (poz. II B.1, rozdz. II, III) ³.

³ Niezaprzeczalnie głównym powodem działań Ateńczyków (i Związku Morskiego) w basenie Morza Egejskiego było neutralizowanie wpływów Perskich, jednak dodatkowe korzyści ekonomiczne płynące z podporządkowania

Dokonałam również krytycznej oceny poglądów na temat bezpośrednich związków miast pontyjskich z Atenami i działalności Ateńczyków nad Morzem Czarnym zarysowanych w literaturze na podstawie źródeł historycznych i epigraficznych. Wykazałam brak zasadności argumentacji łączącej źródła historyczne z wybranymi źródłami archeologicznymi, zwłaszcza ceramiką attycką importowaną do miast północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego, w celu uwiarygodnienia hipotezy o bezpośrednich lub bardzo silnych związkach pomiędzy tak oddalonymi od siebie ośrodkami greckimi. **W swoich badaniach przyjąłam postępowanie zakładające, że obecność produktów rzemiosła danego ośrodka greckiego nie powinna być interpretowana jako jednoznaczny dowód bezpośrednich kontaktów handlowych. Poprzez podjęte postępowanie wskazałam konieczność badań szerszego kontekstu uwzględniającego czynniki społeczne, polityczne i przyrodnicze.**

W przypadku zagadnienia dotyczącego rekonstrukcji sieci handlowej miast północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego i ich kontaktów z Atenami zwróciłam uwagę na konieczność rozpatrywania tego zagadnienia w kontekście wszystkich kategorii importów znanych z miast strefy z okresu klasycznego. Ponadto udowodniłam, iż takie badania wymagają uwzględnienia innych czynników jak warunki żeglugi oraz potencjał rolniczy regionu, które miały niewątpliwy wpływ na rozwój badanego zagadnienia (poz. II B.1, rozdz. III). Dopiero tak przeprowadzona analiza może potwierdzić bliskie związki ekonomiczne lub pozwolić zaproponować inny system wymiany i dystrybucji pomiędzy poszczególnymi ośrodkami.

Należy podkreślić, iż moje dalsze badania w zakresie studiów nad importami ceramiki attyckiej, ujęte w szerokim kontekście północnego wybrzeża Morza Czarnego i obszarów związanych z północnym Pontem, jak wyspy egejskie i wybrzeża Azji Mniejszej, wykazały, iż źródeł tych nie należy traktować jako dowodu bezpośrednich kontaktów pomiędzy Ateńczykami a mieszkańcami miast północno-zachodniej strefy nadczarnomorskiej.

Przeprowadzone przeze mnie studia doprowadziły do porównania możliwości rozwoju handlu poleis północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego na kilku płaszczyznach. Rekonstruowany przez badaczy system szlaków handlowych analizuję zarówno w wymiarze ponadregionalnym (kontakty z miastami śródziemnomorskimi, w tym Atenami, w kontekście handlu morskiego), w ujęciu wewnątrzpontyjskim (pomiędzy miastami oddalonymi od siebie ale nadal znajdującymi się na wybrzeżach Morza Czarnego) oraz regionalnym (pomiędzy sąsiadującymi ze sobą miastami). Rezultatem moich badań stała się propozycja rozwoju handlu

sobie miast egejskich, związanych z miastami nadczarnomorskimi oraz dobrze prosperującą siecią handlową, również odegrały rolę w podejmowanych działaniach.

ponadregionalnego, w której skłaniam się do niebezpośredniego charakteru kontaktów miast nadczarnomorskich z Atenami w okresie klasycznym (zwłaszcza w V w. p.n.e.). Poprzez swoje badania wskazałam istnienie portów i kupców pośredniczących w tej wymianie związanych z ośrodkami egejskimi. Jako dowód istnienia tak dobrze zorganizowanego systemu wymiany handlowej o zasięgu ponadregionalnym, angażującym ośrodki egejskie, małoazjatyckie i nadczarnomorskie wskazałam także znaleziska monet elektronowych z Kizykos. Przeprowadzona przeze mnie analiza źródła epigraficznego z Nikonion potwierdza, że monety z Kizykos pełniły funkcję pieniądza ponadregionalnego, a co za tym idzie ich rozpowszechnienie udowadnia funkcjonowanie dobrze zorganizowanej sieci wymiany handlowej (poz. II B.8 oraz poz. I.B.3).

W wyniku oceny źródeł określiłam, iż wpływy ateńskie manifestowane w miastach północno-zachodniego wybrzeża Pontu wynikają z uwarunkowań społeczno-politycznych i ekonomicznych, jakim uległy miasta egejskie znajdujące się pod wpływem najsilniejszej polis Związku Morskiego. W późnym okresie klasycznym, w świetle przeprowadzonych przeze mnie badań, doszło do reorganizacji układu sił ekonomicznych w basenie Morza Czarnego. Jest to konsekwencją zmiany sytuacji politycznej Aten i miast egejskich (członków Związku Morskiego) po przegranej Wojnie Peloponeskiej. W moim pojęciu nowa sytuacja społeczno-polityczna doprowadziła do wykrystalizowania się trwałej sieci wymiany handlowej (pociągającej za sobą związki społeczne) wewnątrz basenu Morza Czarnego. Istotną rolę zaczęli odgrywać w niej kupcy miast z południowego wybrzeża Pontu Euksyńskiego oraz Grecy z Królestwa Bosporańskiego, przejmujący inicjatywę rozbudowy handlu morskiego zarówno z Atenami jak i ośrodkami na wybrzeżach Azji Mniejszej i wyspach egejskich.

Dzięki wyjątkowym zabytkom epigraficznym pochodzącym z badań archeologicznych w Nikonion przeprowadziłam również studia nad systemem handlu w skali mikroregionu ograniczonego do pojedynczego ośrodka, jego chory oraz ośrodków miejskich znajdujących się w jego bliskim sąsiedztwie (poz. II B.8).

Należy podkreślić, iż zagadnienia związane z handlem morskim i wymianą gospodarczą oraz rolą Aten w systemie ekonomicznym, który rekonstruowałam dla miast północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego koresponduje z moim głównym osiągnięciem naukowym: studiami związanymi z produkcją i dystrybucją naczyń stołowych importowanych do miast pontyjskich z Aten i innych ośrodków greckich.

2. Badania osadnictwa greckiego na północnym wybrzeżu Morza Czarnego.

Zagadnieniem powiązany z prezentowanym osiągnięciem naukowym są studia nad rozwojem przestrzennym miast greckich północnego wybrzeża Morza Czarnego, rozwijane przeze mnie w ramach uczestnictwa i prowadzenia badań archeologicznych. Od 2000 roku uczestniczę w badaniach archeologicznych nad Morzem Czarnym na stanowisku Nikonion, na którym w latach 2009-2012 kierowałam pracami wykopaliskowymi. Badania te doprowadziły do odsłonięcia wielofazowego kompleksu mieszkalnego w nieeksplorowanej wcześniej części miasta. Opublikowane przeze mnie rezultaty badań w postaci komunikatów i odczytów na konferencjach naukowych zorganizowanych w kraju i za granicą, w dużym stopniu poszerzyły wiedzę na temat tego słabo rozpoznanego ośrodka w późnym okresie klasycznym i wczesnym hellenistycznym. Dzięki результатам badań archeologicznym przeprowadzonym w latach 2002-2003, w których uczestniczyłam i kolejnym pracom wykopaliskowym obejmującym kapanie archeologiczne 2009-2012, którymi kierowałam, wskazałam istnienie regularnej zabudowy i rozbudowanych założeń mieszkalnych, w jak się uważa schyłkowej fazie funkcjonowania polis. Prowadzone przeze mnie prace wykopaliskowe poza rozszerzeniem wiedzy o rozwiązaniach architektonicznych i urbanistycie miasta przyniosły interesujące znaleziska epigraficzne tj. dwa fragmenty listu prywatnego. Przeprowadzona przeze mnie analiza i interpretacja treści listu przyniosła wiele informacji dotyczących życia codziennego mieszkańców Nikonion⁴. Pozyskane informacje, które opublikowałam w formie artykułu poszerzyły wiedzę w zakresie lokalnej aktywności ekonomicznej w rejonie polis (poz. II.B.8). Swoje zainteresowania rozwojem osadnictwa greckiego na obszarze północnego wybrzeży Morza Czarnego poszerzałam także uczestnicząc w badaniach na stanowisku Tyritake oraz opracowując źródła archeologiczne ze stanowiska Eltigem Zapadnoe na Krymie. Badania te pozwoliły mi poznać specyfikę zespołów ceramiki stołowej z odmiennej strefy społeczno-gospodarczej północnego wybrzeża Pontu. Podczas prowadzonych badań miałam okazję opracować znaleziska ceramiki czarno- i czerwonofigurowej ze stanowiska Tyritake, rozpoczęłam także opracowanie zabytków ceramiki czarnopokostowanej. Badania te zostały przerwane ze względu na wydarzenia polityczne, które uniemożliwiły dalsze studia w tym zakresie. Tym niemniej umożliwiły mi uzyskanie nowych źródeł świadczących o dystrybucji naczyń stołowych, głównie produkcji ateńskiej, na obszarze miast greckich, których rozwój przebiegał w inny sposób niż ośrodków położonych na północno-zachodnim odcinku wybrzeża Morza Czarnego. Dały także możliwość rozpoznania źródeł ze stanowisk pełniących różną funkcję;

⁴ Analiza dokonana na podstawie tłumaczenia treści listu opublikowanego przez B. Awianowicz, 2009. *Hellenistic Ostrakon from Nikonion*, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 168, s. 196–198.

pozwalając zarówno na studia nad ceramiką z dużego ośrodka jak Tyritake oraz mniejszego stanowiska o charakterze gospodarczym – Eltigen Zapadnoe, wchodzącego w przestrzeń chory Nymfajonu.

Badania w Olbii w których uczestniczyłam i połączone z nimi badania studyjne pozwoliły na zdobycie wiedzy praktycznej w odniesieniu do stanowiska niezmiernie istotnego dla regionu, który stanowi główny obszar moich studiów. Związki społeczno-ekonomiczne pomiędzy Nikonion a Olbią potwierdzają źródła archeologiczne już w okresie archaicznym; możliwość badań porównawczych materiałów z wykopalisk w Olbii pozwoliła mi na weryfikację hipotez badawczych opracowanych na bazie moich wcześniejszych analiz znalezisk ceramiki stołowej z Nikonion. Poszerzyło to i ugruntowało moją wiedzę umożliwiając zrealizowanie głównego osiągnięcia badawczego.

Kontynuując moje zainteresowania rozwojem osadnictwa greckiego na wybrzeżu Morza Czarnego uczestniczę w badaniach archeologicznych na stanowisku Histria, które poza Borystenesem, jest najstarszą kolonią grecką w strefie północno-zachodniego wybrzeża Pontu. Należy podkreślić, iż Histria wskazywana jest również przez część badaczy jako metropolia miasta Nikonion. **Realizowany przeze mnie projekt badawczy związany z tym stanowiskiem zakłada opracowanie zabytków ceramiki czarnopokostowanej ze stanowiska co stanowi kolejny etap badań nad dystrybucją ceramiki stołowej w omawianej strefie.** Naczynia czarnopokostowane z Histrii, poza wybraną grupą znalezisk ceramiki ateńskiej z okresu klasycznego, nie były jak dotąd przedmiotem pełnego, kompleksowego opracowania.

Możliwość prowadzenia badań na różnych stanowiskach położonych zarówno na zachodnim jak i wschodnim krańcu północnego wybrzeża Morza Czarnego dało mi okazję do szerokiego rozpoznania problemów badawczych związanych z odrębnymi pod względem gospodarczym, politycznym i społecznym ośrodkami greckimi. Stało się także doskonałą okazją do rozpoznania specyfiki rozwoju modelu osadniczego badanych stanowisk i zapoznania się z repertuarem źródeł pozyskiwanych na stanowiskach w trakcie badań archeologicznych.

3. Opracowanie i publikacja zabytków antycznych ze zbiorów muzeów polskich.

Osiągnięciem wpływającym z moich zainteresowań ceramiką grecką są publikacje dotyczące zabytków pozostających w kolekcjach muzeów polskich. W tym zakresie przedmiot

moich badań stanowią zarówno naczynia wykonane w warsztatach greckich jak i ceramika charakterystyczna dla innych kręgów kulturowych, rozwijająca się pod wpływem warsztatów greckich lub rozwijających się równolegle do nich – naczynia z Etrurii, Cypru i Kartaginy.

Zabytki, które stanowią przedmiot moich badań często pochodzą z kolekcji prywatnych, które ostatecznie znalazły się w zbiorach muzealnych. W tym ujęciu stanowią one świadectwo aktywnej działalności kolekcjonerskiej rozwijającej się w Polsce od XVII w., gdzie przedmiotem zainteresowań stało się również rzemiosło artystyczne kultur starożytnych. Kolekcje, o których mowa były w dużej mierze dziełami arystokratów polskich aktywnych w XVIII i XIX wieku. W ten sposób zbiory te wpasowują się w ogólny nurt kolekcjonerstwa europejskiego, który dał początek naukom specjalistycznym między innymi archeologii. Ze względu na sposób pozyskania zabytków w większości przypadków artefakty te pozbawione są kontekstu archeologicznego, stąd też ich interpretacja może ograniczać się do studiów cech samego źródła bez uwzględnienia proveniencji zabytku. W swoich badaniach zwracam uwagę na jak najbardziej szczegółowe rozpoznanie artefaktów. Poprzez wieloaspektowe studia obejmujące analizę formalną zabytku, nowoczesne badania specjalistyczne oraz studia archiwalne dotyczące historii kolekcji, dokonuję nie tylko opracowania zabytku jako obiektu muzealnego, ale również poznaję jego historię, jako przedmiotu kolekcji. Jeśli jest to możliwe definiuję zabytek jako źródło archeologiczne. W wybranych przypadkach, gdy umożliwia mi to zgromadzona baza danych rozszerzam studia na kwerendę archiwalną dotyczącą historii badań stanowiska, z którego jak przypuszczam pochodzi przedmiot moich dociekań.

Jedno z opracowań, którego jestem głównym współautorem, wydane w formie katalogu z szerokim komentarzem dotyczącym kolekcji i przedstawieniem tła kulturowego, z jakiego wywodzą się zabytki, dotyczy zbiorów z Muzeum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (poz. II B.2). Stworzony przeze mnie zespół opracował różnorodny zbiór zabytków składający się z naczyń antycznych pochodzących z Cypru z okresu epoki brązu, ceramiki z warsztatów greckich, naczyń datowanych na okres rzymski o nieustalonej proveniencji a także zabytków szklanych oraz lampek oliwnych. Opracowane przeze mnie wprowadzenie merytoryczne do katalogu zaznajamia odbiorcę ze specyfiką kolekcji i ukazuje tło kulturowe z jakim związane są zabytki; biorąc pod uwagę, iż wiele artefaktów ze zbioru pochodzi z Cypru komentarz ten stał się uzupełnieniem szerszego nurtu aktywności badaczy polskich związanych ze studiami nad dziejami wyspy.

W swoich działaniach skoncentrowałam się także na opracowaniu zespołu naczyń czarnopokostowanych pozbawionych szczegółowego kontekstu archeologicznego, pochodzących ze zborów Muzeum Narodowego w Poznaniu. W toku badań archiwalnych

zdołałam w wybranych przypadkach wskazać miejsce pochodzenia ceramiki oraz uszczegółwić historię zabytków wchodzących w skład kolekcji. Dalsza analiza formalna i porównawcza pozwoliła mi na określenie warsztatów, typów naczyń i ich chronologii. W toku przeprowadzonych badań zidentyfikowałam w zbiorze zarówno zabytki reprezentujące warsztaty attyckie jak i południowoitalskie (poz. II A. 1).

Moim dużym osiągnięciem w zakresie publikacji zabytków antycznych pozostających w kolekcjach muzealnych są publikacje i działalność naukowa związana z Kolekcją Gołuchowską. W podejmowanych działaniach swoją uwagę koncentruję wokół tej części kolekcji, która znajduje się w Muzeum Zamek w Gołuchowie, Oddział Muzeum Narodowego w Poznaniu. Moje badania na tym polu mają różnorodny charakter, dotyczą opracowania historii kolekcji, ponownego merytorycznego opracowania zabytków oraz zrekonstruowania historii wybranych artefaktów. Kolekcja była już badana przez Johna Beazleya⁵, Kazimierza Bulasa⁶, wybrane zabytki opracowała także prof. Evdoxia Papuci-Władyka⁷; jednak całość zbiorów wymaga ponownych studiów w duchu nowych metod wykorzystywanych w badaniach nad ceramiką i greckim malarstwem wazowym.

Dzięki połączeniu w swoich badaniach wyników analiz różnych metod badawczych, przede wszystkim: analizy specjalistycznej składu jakościowego materiału z jakiego jest wykonany zabytek, analizy typologicznej oraz badań archiwów, możliwe było uszczegółowienie wiedzy na temat pochodzenia i chronologii artefaktów znajdujących się w kolekcji. Moim osiągnięciem na tym polu stało się uściślenie chronologii i proveniencji naczyń z Kartaginy (poz. II B. 5, 7). Dzięki zainicjowanej przeze mnie współpracy ze specjalistami możliwe było zastosowanie nowoczesnych, nieinwazyjnych, a co za tym idzie bezpiecznych dla obiektu muzealnego metod, które pozwoliły uzyskać dane ułatwiające rozpoznanie technologiczne zabytków. Włączenie w tok studiów badań archiwalnych pozwoliło mi na odtworzenie kontekstu archeologicznego zabytków wskazując z dużym prawdopodobieństwem stanowisko archeologiczne (nekropola z Douimes, Kartagina), z którego pochodzą naczynia oraz badacza odpowiedzialnego za ich odkrycie (ojciec Alfred Louis Delattre). Ponadto dzięki przeprowadzonym studiom źródeł archiwalnych odtworzyłam historię zabytków od momentu ich pozyskania w trakcie badań archeologicznych po historię najnowszą. Badania archiwalne związane z opracowaniem zbiorów przeprowadziłam w Bibliotece Polskiej w Paryżu,

⁵ Beazley J. D. 1928. *Greek vases in Poland*, Oxford.

⁶ Bulanda E. (red.), K. Bulas. 1931. *Corpus Vasorum Antiquorum*, Pologne 1, *Musée Czartoryski, Goluchów Musée Czartoryski*, red. E. Bulanda, Varsovie, Cracovie.

⁷ Papuci-Władyka E. 2000. *An East Greek Plastic Vase in Goluchow*. [in:] *Les civilisations du bassin Méditerranéen. Hommages à Joachim Śliwa, K. M. Ciałowicz, J. Ostrowski* (eds.), Kraków, s. 287-292.

Bibliotece w Kórniku, Bibliotece Czartoryskich w Krakowie oraz archiwach w Poznaniu oraz Warszawie. Wyniki badań, które przedstawiłam w serii artykułów wpasowują się w nurt, który rozwija się wśród specjalistów zajmujących się opracowaniem zabytków z kolekcji muzealnych powstałych na przestrzeni XVIII i XIX wieku. **Szczegółowa analiza zabytków a także kwerenda archiwalna oraz włączenie w proces poznawczy nowoczesnych metod pozwoliło mi na poszerzenie wiedzy o zbiorach, umożliwiając interpretację zabytków nie tylko jako przedmiotów kolekcji ale także jako źródeł archeologicznych (poz. II A. 2; II.B. 4, 5, 7).** Dzięki przeprowadzonym badaniom i towarzyszącym im publikacjom ponownie zwróciłam uwagę na twórców kolekcji nie tylko na jej główną inicjatorkę Izabelę z Czartoryskich Działyńską ale przede wszystkim na Jana Działyńskiego. W swoich artykułach wykazałam, że to właśnie jego działalności *kolekcja gołuchowska* zawdzięcza tak bogaty zbiór zabytków antycznych a przede wszystkim znakomitych przykładów malarstwa wazowego (poz. II B. 5, 7).

Wypracowana metoda łącząca studia ikonograficzne oraz archiwalne została przeze mnie wykorzystana także w odniesieniu do innych zbiorów muzealnych przynosząc nowe ustalenia dotyczące autentyczności zabytków. Pozwoliła wskazać falsyfikaty wraz z warsztatem, w którym dany zabytek został wykonany. Wykazane przeze mnie i współpracujących ze mną młodych badaczy błędy technologiczne oraz epigraficzne dały możliwość podważenia autentyczność zabytków, zastosowane dalsze szczegółowe analizy ikonograficzne zaprzeczyły logice kompozycji i pozwoliły ostatecznie udowodnić nowożytnie pochodzenie badanych zabytków muzealnych (poz. II.A. 3; II B. 6).

4. Scenariusz i organizacja wystawy pt.: *Życie sztuką. Gołuchów Izabeli z Czartoryskich Działyńskiej.*

Niewątpliwym sukcesem związanym ze studiami zabytków z kolekcji muzealnych stało się opracowanie scenariusza i zrealizowanie wystawy, której byłam głównym kuratorem⁸ dotyczącej postaci kolekcjonerki, a w odniesieniu do zabytków starożytnych zdecydowanie kolekcjonerów Izabeli i Jana Działyńskich. Moim dużym osiągnięciem w ramach realizowanego projektu stało się ponowne zgromadzenie wybranych zabytków z rozproszonej dziś po kilku muzeach Kolekcji Gołuchowskiej na jednej ekspozycji. Wystawa pt.: *Życie sztuką. Gołuchów Izabeli z Czartoryskich Działyńskiej* została zorganizowana w Muzeum Narodowym w Poznaniu w terminie 27 maja – 19 sierpnia 2018 roku.

⁸ Drugim kuratorem wystawy zorganizowanej w Muzeum Narodowym w Poznaniu była pani Paulina Vogt-Wawrzyniak, kierownik Muzeum Zamek w Gołuchowie, Oddział Muzeum Narodowego w Poznaniu.

Określonym przeze mnie celem wystawy było przedstawienie charakteru kolekcji zgromadzonej przez Izabelę z Czartoryskich Działyńską na zamku w Gołuchowie. Hrabina Działyńska - jedna z najwybitniejszych kolekcjonerek drugiej połowy XIX wieku, zgromadziła kolekcję dzieł sztuki dorównującą rangą największym zbiorom europejskim, prezentowanym w ówczesnych muzeach publicznych i kolekcjach prywatnych we Francji, Włoszech oraz Wielkiej Brytanii. Kolekcja hrabiny Działyńskiej jest niezwykle różnorodna i znalazły się w niej zarówno zabytki archeologiczne z czasów antycznych, dzieła średniowieczne jak emalie i rzeźby drewniane a także przykłady malarstwa, grafiki oraz sztuki użytkowej od renesansu po okres nowożytny. Szczególną uwagę w organizowanej wystawie zwróciłam na możliwie jak najszersze zaprezentowanie zbiorów dotyczących kultur starożytnych znajdujących się niegdys w kolekcji. Dzięki zaprezentowaniu na wystawie zabytków malarstwa wazowego, terakot, biżuterii egipskiej i rzymskiej, zabytków epigraficznych, rzeźb, reliefów oraz przedmiotów ze szkła wskazałam niezwykle istotny wkład Jana Działyńskiego w powstanie Kolekcji Gołuchowskiej oraz podkreśliłam działania Izabeli Działyńskiej w tym zakresie. W tej części wystawy szczególny nacisk położyłam na przedstawienie zabytków znajdujących się obecnie pod opieką różnych muzeów, do których artefakty trafiły po II wojnie światowej.

Moim dużym osiągnięciem było nie tylko ukazanie na wystawie zabytków znajdujących się obecnie w zbiorach różnych instytucji, ale także w wyniku przeprowadzonych przed realizacją wystawy studiów, zidentyfikowanie zabytków uważanych dotychczas za zaginione. Wystawie towarzyszyła obszerna publikacja pod moją redakcją, w której przedstawiono wyniki badań, rezultaty nowych identyfikacji oraz ponowne opracowania wybranych zabytków (poz. II C. 2). W publikacji tej zarysowałam sylwetkę hrabiny Izabeli z Czartoryskich Działyńskiej, szczegółowo przedstawiłam również działalność kolekcjonerską obojga Działyńskich dotyczącą zabytków starożytnych. Dzięki przeprowadzonym badaniom źródeł historycznych ukazałam sylwetkę Jana Działyńskiego nie tylko jako wybitnego znawcy i kolekcjonera zabytków antycznych ale zwróciłam również uwagę na jego dokonania na polu badań archeologicznych (II A. 2; II B. 3, 4).

Należy podkreślić iż w wielu przypadkach działania związane z wystawą i publikacją stały się impulsem do rozwinięcia ponownych badań w zakresie różnych działów sztuki reprezentowanych przez zabytki znajdujące się w kolekcji.

5. Studia nad ikonografią grecką.

Osobną grupę badań stanowią studia ikonograficzne zabytków archeologicznych, gdzie analiza przedstawienia zdobiącego zabytek pozwala na określenie proveniencji i chronologii,

a w przypadku zabytków z kolekcji muzealnych, jest często pomocna w procesie potwierdzenia autentyczności obiektu.

Badania ikonograficzne koncentrowałam na analizie tematu przedstawienia rozwijającego się w ramach wybranej kategorii zabytków jak dekoracja figurowa naczyń, innego przedmiotu użytkowego lub sprzętu związanego z kulturą duchową. Przedmiotem mojej analizy był wybrany temat wykorzystywany w malarstwie wazowym, jak historia mitologiczna związana z Ariadną lub Dionizosem, którego zmiany analizowałam w kontekście zmian zasobu pojęciowego przedstawienia podporządkowanego wymogom religijnym i społecznym (poz. II B. 9, 10).

Zagadnienie rozpatrywałam także w odniesieniu do ikonografii znajdującej się na monetach greckich wykazując związek pomiędzy tematem przedstawienia, miejscem ich emisji a wymiarem treści symbolicznych, których monety te stawały się nośnikami (poz. II B. 11).

Studiom ikonograficznym poddawałam również pojedyncze przedstawienia, gdzie szczegółowa analiza dekoracji pozwalała mi odczytać temat i zrozumieć treści symboliczne, które zostały wyrażone poprzez kompozycję (poz. II A. 3, 4; II.B. 6, 9, 10). Przeprowadzone wnioski dały mi również możliwość datowania badanego zabytku oraz pozwoliło powiązać kompozycję z innymi analogicznymi przedstawieniami; umożliwiło również przeprowadzenie szerszej interpretacji dekoracji uwzględniającej sposób przedstawiania tematu na innych zabytkach rzemiosła artystycznego. Metoda analizy ikonograficznej była także wykorzystywana w procesie potwierdzania autentyczności zabytków pochodzących z kolekcji muzealnych o nierozpoznanym pochodzeniu (poz. II A. 3, 4; II B. 6).

Inga Gurszeli